

תחנות המשכן בארץ ישראל (ב)

פתיחה

בשיעור הקודם התחלנו לעסוק בתחנות המשכן בארץ ישראל. ראינו כי למרבה הפלא לאחר ההגעה לארץ, המשכן כמעט ואינו מוזכר בפסוקים, ונראה כי בני ישראל כמעט ואינם מגיעים אליו. בשיעור זה נמשיך לסקור את המשך התחנות, ובנוסף נעיין בנדודי הארון בארץ ישראל.

נב

כשם שחורבן שילה אינו מתואר בספר שמואל, כך אין לא מתואר המעבר משילה לנב בספר שופטים¹. לאחר תקופה של 369 שנים בהם שוכן המשכן בשילה, הוא עובר לנב עיר הכהנים. האזכור הראשון של המשכן בנב הינו בפסוקים המתארים את בריחת דוד מפני שאול. דוד מגיע לנב, שם נמצא אחימלך הכהן, ומשם דוד לוקח את חרב גלית (שמואל א, כ"א, א-יא).

האזכור השני והאחרון של נב, קשור לפגיעת שאול בכהנים והמתת שמונים וחמשה איש נושאי אפוד בד²:

"ואת נב עיר הכהנים היכה לפי חרב מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק ושור וחמור ושה לפי חרב" (שם, כ"ב יט).

אמנם בפסוקים עצמם לא מתואר מפורשות המשכן, אך נראה כי במהלך אירוע זה עזב המשכן את נב. שאול החריב את העיר, והרג שמונים וחמשה כהנים נושאי אפוד בד.

פרט לשני איזכורים אלו, לא קיימת התייחסות נוספת למשכן בנב בספר שמואל. לא מתוארת התכנסות או פעילות ציבורית כלשהי במשכן בנב, כמו כן לא מתואר מעבר המשכן מנב לגבעון³.

גבעון

בספר שמואל אין כל התייחסות למשכן בגבעון. אמנם, גבעון מוזכרת במספר אירועים החשובים כשלעצמם (וסביר להניח כי חשיבותם נובעת בין השאר מקרבתם למשכן, אך אין לכך כל איזכור מפורש). כך למשל המערכה בין יואב בן צרויה ובין אבנר בן נר נערכה בברכה בגבעון (שמואל ב, ב', יב ואילך), וכך גם המפגש בין יואב בן צרויה לעמשא בן יתר בו הורג יואב את עמשא התקיים באבן הגדולה אשר בגבעון (שמואל ב, כ', ח-י).

לראשונה, מוזכרת עובדת היות המשכן בגבעון בספר מלכים בנוגע לשלמה.

"וילך המלך גבענה לזבח שם כי היא הבמה הגדולה, אלף עלות יעלה שלמה על המזבח ההוא" (מלכים א, ג, ד).

מעניין כי בספר שמואל ומלכים לא מצאנו את דוד המלך אפילו פעם אחת בבמה הגדולה בגבעון. לאחר חטא דוד עם בת שבע, ולאחר מות הילד נאמר: "ויקם דוד מהארץ ויחלף שמלתו ויבא בית ה' וישתחו" (שמואל ב פ"ב, פסוק ט). אולם, צריך עיון על איזה מקום מדובר? האם דוד בא לגבעון או שמא הכוונה היא לעיר דוד?

בניגוד למצב המתואר לעיל, בפרקים המקבילים בדברי הימים המצב שונה. בשורות הבאות נצטט את הפסוקים מדברי הימים בהם מוזכר המשכן בתקופת שהותו בגבעון, וננסה לעמוד על השמות השונים בהם הוא מוזכר⁴:

"וַיְהִי מִשְׁרֵתִים לִפְנֵי מִשְׁכַּן אֹהֶל-מוֹעֵד, בְּשִׁיר, עַד-בְּנֹת שְׁלֹמֹה אֶת-בַּיִת ה', בִּירוּשָׁלַם, וַיַּעֲמֵדוּ כְּמִשְׁפָּטָם, עַל-עֲבוֹדָתָם" (דברי הימים א, ו', יז).

"וְאַחֲרֵיהֶם, הַלְוִיִּם: נְתוּנִים לְכָל-עֲבוֹדַת מִשְׁכַּן בַּיִת הָאֱלֹהִים" (שם פס' לג)⁵.

"וְאֵת צְדוֹק הַכֹּהֵן, וְאַחֲיוֹ הַכֹּהֲנִים, לִפְנֵי מִשְׁכַּן ה' - בְּבִמָּה, אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן" (שם ט"ז, לט).

"ומשכן ה' אשר עשה משה במדבר ומזבח העולה בעת ההיא בבמה בגבעון ולא יכול דוד ללכת לפניו לדרש א-להים כי נבעת מפני חרב מלאך ה'" (דברי הימים א, כ"א, כט).

"וילכו שלמה וכל הקהל עמו לבמה אשר גבעון כי שם היה אהל מועד הא-להים אשר עשה משה עבד ה' במדבר... ומזבח הנחושת אשר עשה בצלאל בן אורי בן חור שם לפני משכן ה' וידרשהו שלמה והקהל ויעל שלמה שם על מזבח הנחושת לפני ה' אשר לאהל מועד ויעל עלת אלף" (דברי הימים ב, א', ג).

"ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון ירושלים לפני אהל מועד וימלוך על ישראל" (שם פס' יג).

מעבר לעובדה כי המשכן בגבעון מוזכר רבות בדברי הימים ולא מוזכר בספר מלכים, לגבי הגלגל, שילה ונב קיימת מגמה הפוכה. מקומות אלו מוזכרים בספר שמואל ומלכים, אך אין להם כל התייחסות בדברי הימים.

ייתכן כי הכתוב בדברי הימים רצה להדגיש את התחנה האחרונה הקודמת להעברת המשכן למקדש. זאת על מנת להעצים את בחירת ירושלים וקביעתה כמקום מקדש.

4 קשה להסיק מסקנה משמותיו השונים של המשכן בגבעון, אולם ישנה נקודה מרכזית שיש לשים אליה לב: בחז"ל אין שום התייחסות לצורת המשכן בגבעון. המשנה אומרת כי המשכן בשילה היה אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן אולם לא נאמר מה היה בגבעון – האם הוא היה המשך לשילה, או שמא היה אחרת. יתכן כי העובדה שהמשכן מוזכר כאן כ"בית הא-להים" באה לומר לנו כי המשכן בגבעון הינו המשך מסוים של המשכן בשילה.

5 הכינוי בית הא-להים צריך עיון. כיצד ייתכן שבמה גדולה בה לא מצוי הארון קרויה בית הא-להים?

1 הכתוב מתאר בפרוטרוט את נדודי הארון ונדון בכך אחר כך.

2 חשוב לציין כי היחיד שמצליח להימלט מפני שאול הינו אביתר בן אחימלך הבורח אל דוד, ודוד יעשה בו שימוש בהמשך.

3 בספר דברי הימים לא מוזכר כלל שם המשכן בנב.

המתרפים, חלוקת ערי הלויים וההתכנסות בעניין המזבח הנבנה על ידי שנים וחצי השבטים).

השני – בעלייתו של אלקנה לשילה (שמואל א, א').

השלישי – בהליכת שלמה המלך לגבעון (מלכים א, ג').

המסקנה הכוללת מעיוננו היא כי במשך 440 שנה בהם מתקיים המשכן, עד התחלת בנין הבית, אין המשכן מהווה מקור משיכה לעם, לא במישור הפרטי ולא במישור הציבורי.⁷

נראה כי אחד מהגורמים למצב זה הינו המעבר מחיי עם ישראל במדבר לחיים בארץ. המעבר בין החיים במדבר בו כל העם חונה סביב למשכן, ובמסעות נוסע עם המשכן, למצב בארץ ישראל, בו כל שבט במקומו רחוק מן המשכן בכל אתריו, הינו מעבר חד מאוד. מעבר זה קשור גם לעניין ההנהגה הניסית במדבר, לעומת ההנהגה הטבעית של ארץ ישראל. אחד הביטויים למעבר זה, כפי שהוזכר בעבר, הינו היתר בשר תאוה בכל אתר ואתר בארץ (דברים י"ב, כ-כח), לעומת אכילת שלמים במדבר כל שנות נדודי העם. ייתכן מאוד כי לאחר הכיבוש וההתנחלות, כל שבט עסוק בהתיישבותו בנחלתו, ועל כן עבודת ה' ברמה הציבורית הכללית רחוקה מתודעתו (במידה מסוימת בדומה לעובדה כי בתקופה זו אין התגייסות כלל שבטית אלא כל שבט פועל לעצמו⁸).

הארון

עד כה, בדקנו מה כתוב אודות התחנות השונות של המשכן. במקביל למשכן, עם חורבן המשכן בשילה, מתפצל הארון מן הבמה הגדולה, ונלקח בשבי ע"י הפלשתים בקרב באבן העזר. הכתוב מתאר בפרוטרוט את תחנותיו של הארון: לאחר נפילתו בקרב, הוא שוהה בידי הפלשתים בבית דגון שבעה חדשים (שמואל א, ה), לאחר מכן הוא מועבר לבית שמש שם הוא גורם למגפה גדולה (שם ו), משם הועבר לקריית יערים למשך 20 שנה (שמואל א, ז') ומשם מועלה לעיר דוד (שמואל ב, ו').

נדמה לנו כי ביחס לארון ניתן להתייחס לשתי תקופות: עד ימי דוד ומימי דוד ואילך.

בימי עלי, חופני, פנחס ועלי מתייחסים אל הארון כאילו הוא המביא את הישועה. האמונה בכוחו העצמי של הארון בלא כל

לסיכום נקודה זו, ראינו כי פרט לפסוקים אודות גבעון בדברי הימים, הכתוב אינו מתייחס להעברת המשכן ממקום למקום. בספרי יהושע, שופטים, שמואל ומלכים, אין כמעט כל התייחסות בכתוב למשכן, ואין שום עדות על יחס של בני ישראל למשכן, לא באופן פרטי ולא במערכות ציבוריות. היוצא מן הכלל היחיד הוא לגבי העברת המשכן לשילה.

אמנם, ניתן להביא לכל מקרה הסבר מקומי:

- בגלגל עם ישראל עסוק בכיבוש ובהתנחלות.
- בשילה, בנוסף לנימוק שהובא ביחס לגלגל הממשיך להתקיים גם אז, יש לציין את העבודה לעבודה זרה (וכן את העבודה בשיתוף כפי שהבאנו בשיעור הקודם), וכן את המצב העגום בו נמצא המשכן בימי עלי ובניו.
- נבב ובגבעון ייתכן לומר כי במצב של הפרדה בין מקום הארון לבמה הגדולה, בהתחשב בעובדה שישנו היתר במות, עבודת הקרבנות הפרטית יכלה להיערך אצל כל אחד ליד פתח ביתו ורק עבודת ציבור נערכה בבמה הגדולה ועל כן לא עלו לרגל למשכן.

אולם, מעבר לנימוקים המקומיים, יש לשאול האם ניתן לתת תשובה כוללת ליחס הכולל למשכן?

הרב שנדורפי⁶ טוען במאמרו כי הארון הינו עיקר המשכן וכשהארון לא נמצא במשכן, קדושת המשכן קטנה יותר. בתקופת גלגל, נב ובגבעון נפרד הארון מן הבמה הגדולה, ועובדה זו יכולה לתת הסבר לשאלה ששאלנו לעיל.

נראה כי ההשלכה העיקרית של קביעה זו הינה עניין היתר הבמות, כלומר העובדה שכל אחד יכול לבנות מזבח בחצר ביתו ושם להקריב קרבנות פרטיים. אמנם, על מנת להקריב קרבנות ציבור יש להגיע לבמה הגדולה הציבורית, הנמצאת בגלגל, נב או גבעון, אך כדי לחיות בחיי היום-יום אין צורך להגיע למשכן.

אולם, נראה כי אין בהסבר זה כדי לספק תשובה לתמיהתנו לעיל. נראה כי נימוק הקדושה הפחותה של המשכן בלא ארון, הינו נימוק יותר הלכתי בבחינת הדברים לאחר מעשה. קשה לתאר כי עובדה זו היא זו שהשפיעה על בואם של בני ישראל למשכן. כך למשל, אין נימוק זה יכול להסביר את ההתעלמות הכמעט גמורה של בני ישראל במשך מאות שנים של תקופת השופטים מן המשכן בשילה, בזמן שהארון במשכן ועל פי חז"ל קדושת המקום מלאה והוא נחשב כ"מקום אשר יבחר ה'".

לעיל טענו כי בני ישראל כמעט ולא התייחסו למשכן. אולם, לכלל זה ישנם שלושה יוצאים מן הכלל - האחד, היחס למשכן שילה בימי יהושע (חלוקת הנחלות לשבעת השבטים

7 מעל לכל הדיון לעיל, מרחפת השאלה עד כמה העם היה בכלל מודע לאישור הקריב מחוץ למשכן בתקופת איסור הבמות בשילה. מסברה ניתן לומר כי אחרי הברית בהר עיבל ומעמד הברכה והקללה ואחרי המעמד בסוף ספר יהושע (בפרק כ"ד) של כינוס כל העם ומעין מתן תורה מחודש, סביר להניח כי העם אמור לדעת את ההלכה בעניין זה.

מאיך גי'סא, הגמרא בזבחים ק"ט. מביאה מחלוקת תנאים לגבי השאלה מהי מנוחה ומהי נחלה. הגמרא שם מביאה את דעתו של ר' שמעון בן יוחי, האומר שזו וזו ירושלים, כלומר גם המנוחה והנחלה בדברים י"ב, ח מתייחסות שתיהן לירושלים, על פי זה מפרש רש"י על אתר כי עד שייבנה הבית לא נאסרו הבמות. לפי דעה זו, גם כשהמשכן בשילה הותרו הבמות.

בכל אופן, נראה על פי פשטי הפסוקים כי העם ידע והבין כי אסור להקריב בבמות אפילו לקב"ה בזמן שהמשכן בשילה.

8 להוציא במלחמה נגד בנימין בעקבות מעשה פילגש בגבעה, בה כל השבטים מתאחדים נגד בנימין לבער את העוולה.

6 הרב איתן שנדורפי בספרו הדר עולם, הוצאת ספריית בית אל, ירושלים, תשנ"ח, דן בשאלה מדוע לא החזירו בני ישראל את ארון הברית למשכן, ע' 384-415 ושם הביא מקורות רבים בסוגיה זו ונביא כאן את חלקם בעקבותיה.

השנים בהן דוד מולך בחברון ואיש בושת מולך במחניים, לאחר המלכתו על כל ישראל. העובדה כי מעשהו הראשון של דוד כמלך על כל ישראל הינה להעלות את הארון לירושלים ולא לגבעון. ביחס למעשהו של דוד, טענתנו היא כי דוד היה מעוניין בכך להראות כי שאיפתו שהמקדש העתידי ייבנה בירושלים ועל כן הוא מעלה אליו את הארון, מתוך ציפייה ותקווה כי במקום עיר בירתו ירושלים יהיה גם מקום המקדש ועל כן הוא מעלה את הארון לעיר דוד ושם אותו באוהל בלבה של עיר הבירה¹¹.

הרב איתן שנדורפי מציע במאמרו כי שמואל הכיר את נבואת חנה שאמרה כי:

"ה' יחתו מריבו, עלו בשמים ירעם - ה' דין אפסי-אָרץ; ויתן-עז למלכו, וירם קרן משיחו" (שמו"א ב, י).

הראשונים על אתר מבינים כי מדברי חנה הללו נרמז על אפשרות שתהיה מלכות, ואם תהיה מלכות יגיע בנין בית המקדש. העובדה ששמואל משאיר את הארון מחוץ למשכן, מטרתה להגביר את ההשתוקקות אליו, ועל ידי זה להביא לבנין המקדש.

הסבר זה מיישב בצורה טובה את מגמתו של שמואל, אולם השאלה היא עד כמה מציאות זו השפיעה על בני ישראל.

גם אם לא נקבל את הסברו של הרב שנדורפי, לכל הפחות ניתן לומר כי נראה שדוד המלך ראה בהעלותו את הארון לירושלים, חלק מדרישת המקדש ומרצונו לקרב באופן מעשי את הארון למקום העתידי של המקדש, ובכך בעצם לקבע את הדרישה "לשכנו תדרשו ובאת שמה".

הרב איתן שנדורפי¹² מביא נימוקים נוספים לשאלה מדוע לא אוחד הארון עם המשכן כל השנים. בין התשובות ניתן למצוא: נימוקים בטחוניים:

- בני ישראל פחדו שהפולשתים יקחו שוב את הארון.
- הפולשתים לא הרשו לבני ישראל להעלות את הארון למשכן.

נימוקים הקשורים לבניין בית המקדש:

- בני ישראל רצו שהארון יהיה בין כתפיו של בנימין ועל כן הם משאירים אותו בקרית יערים.
- בני ישראל רצו שהארון יישאר בסמוך למלך.

מובאים שם גם טעמים הלכתיים (בני ישראל ידעו שצריך להיות כעת היתר במות, או שאין להכניס את הארון למשכן כאשר הלוחות אינם מונחים בו)¹³.

קשר למעשיהם שלהם, מביאה בסופו של דבר לפילת הארון בידי הפולשתים.

הפולשתים מבינים גם הם כי הארון גורם לנזקים אצלם ויש בו כוחות מיוחדים, ועל כן הם משלחים את הארון חזרה לבית שמש.

לאחר הגעת הארון לבית שמש אומר הכתוב:

"וַיָּבֹא בְּאֲנָשֵׁי בֵּית-שֶׁמֶשׁ, כִּי רָאוּ בְּאֲרוֹן ה', וַיָּבֹא בָּעַם שְׂבָעִים אִישׁ, חֲמִשִּׁים אֶלְף אִישׁ; וַיִּתְּאֲבְלוּ הָעַם, כִּי-הִכָּה ה' בָּעַם מִכָּה גְדוֹלָה" (שמואל א' ו, יט).

בעקבות המגפה באנשי בית שמש, מחליט העם להעלות את הארון לקרית יערים. על תקופה זו (בת עשרים שנה) אומר הכתוב בדברי הימים כי:

"וַיֹּאמֶר דָּוִד לְכָל קְהַל יִשְׂרָאֵל, אִם-עָלִיכֶם טוֹב וּמִן-ה' אֶל-הַיָּנוּ נִפְרָצָה נִשְׁלַחָה עַל-אֲחֵינוּ הַנְּשֹׂאִים בְּכָל אֲרָצוֹת יִשְׂרָאֵל, וְעִמָּהֶם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם, בְּעָרֵי מִגְרָשֵׁיהֶם; וַיִּקְבְּצוּ, אֲלֵינוּ וְנִסְבָּה אֶת-אֲרוֹן אֶל-הַיָּנוּ, אֲלֵינוּ כִּי-לֹא דָרְשָׁנוּ בְיָמֵי שְׂאוּל. וַיֹּאמְרוּ כָל-הַקְּהָל, לַעֲשׂוֹת כֵּן, כִּי-יֵשֶׁר הַדָּבָר, בְּעֵינֵי כָל-הָעָם" (דברי הימים א' ג).

כלומר, בתקופת שאל לאחר העברת הארון לקרית יערים, אין עם ישראל מתעניין בארון ואין הוא מנסה להחזיר את הארון למשכן.

בהנחה כי מצב הפירוד בין הארון לבמה הגדולה הינו מצב נחות יותר, נשאלת השאלה מדוע בני ישראל אינם מחזירים את הארון לבמה הגדולה בנב או אחר כך בגבעון? כאמור, שאלה זאת מתעוררת רק משמואל א, ד' ואילך ולא לפני כן.

תחילה נציין כי הכתוב כלל אינו מתייחס לשאלה זו.

יהודה קיל¹⁰ מציע כי בצורה זו רצה שמואל ללמד את העם כי הישועה איננה בארון ברית ה' צבאות, אלא במי ששיכן את כבודו עליו. על פי דעה זו, השארת הארון בקרית יערים והעובדה שאין מחזירין אותו למשכן, מכוונת על ידי הנביא שמואל ויש בה מגמה חינוכית. המציאות במשכן בשילה בימי עלי, היא שחופני ופנחס מבזים את הקדשים ומתייחסים לארון כאל כלי שיכול להושיע את ישראל מצד עצמו. לפי דעה זו, שמואל סובר שעל מנת להיגמל מהזיקה המעוותת לארון שהשתרשה בכהונה ובעבודת המשכן, יש לנתק בשלב זה את ישראל מן הארון, על מנת שבבוא העת עם ישראל יתייחס יחס ראוי והגון לארון ולא יאמין בו כפוטנט שבעזרתו ניתן להושיע את העם במלחמה בעת מצוקה.

נימוק זה הינו נימוק הגיוני, אך למעשה הוא תקף בעיקר ביחס לימים שלאחר חורבן שילה, החופפים בעיקר את ימי שמואל ושאל (כשהמשכן מצוי באותה עת בנב, על פי חז"ל 13 שנה). במציאות, הארון נשאר בקרית יערים 20 שנה, כלומר במשך 7

11 בסוגיה זו עסקנו בעבר בשיעורים על ימי דוד בשנת תשס"ו ונעסוק בהמשך השיעורים בל"ו.

12 ר' בהערה 18.

13 לא הרחבנו בנימוקים אלו מפני שלעניות דעתנו אין נימוקים אלו מהווים את עיקר העניין, אלא שני הסברים שהובאו בגוף השיעור.

9 פרשנויות רבות קיימות למעשה זה, מבלי להיכנס אליהן בהרחבה, ברור כי המעשה מעיד על כך שבני ישראל עדיין לא תיקנו את יחסם לארון ולא ניגשים אליו בזהירות ובקדושה הראויה.

10 מבוא ל"דעת מקרא" לספר שמואל, מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"א, ע' 107 הערה 29.

סיכום

בפרק זה, ניסינו להתבונן בתחנותיו השונות של המשכן בארץ ישראל.

לאחר בחינת מסגרת הזמנים, ניסינו על פי פשטי הפסוקים לבחון מה הכתוב אומר, הן ביחס למעבר ממקום למקום והן ביחס לשימוש וליחס למשכן בכל תחנה ותחנה.

נוכחנו לראות באופן די מפתיע כי פרט לתקופת יהושע מימי השופטים ועד דרישת דוד את מקום המקדש, אין כמעט כל התעניינות במשכן ובמה שקורה בו, הן מצד תיאור המתרחש בו והעברתו ממקום למקום והן מצד מקרים המתארים בפועל זיקה של עם ישראל למשכן.

המסקנה המתבקשת היא כי במשך מעל ל-420 שנה, אין המשכן תופס מקום משמעותי בחיי העם (כפי שהדבר מצטייר על פי מה שכתוב בספרי שופטים, ושמואל בעיקר ובמידה מסוימת גם בדברי הימים). הסיבה המרכזית לכך היא כי ככל הנראה המעבר ממצב של מחנה המרוכז סביב המשכן להתיישבות בכל קצוות הארץ, מביא את השבטים לעסוק בעיקר בהתיישבותם תוך התעלמות מסוימת ממקום הפולחן המרכזי, הן במציאות שהמשכן בשילה והעבודה הזרה משמעותית במקביל והן בתקופת נב וגבעון, בהן היתר הבמות ממעיט את הגישה למשכן.

התייחסנו גם לאי החזרת הארון למשכן והסיבה העיקרית לכך היא הרצון שעם ישראל יתקן את יחסו אל הארון.

בעז"ה, בשיעור הבא נתייחס למהות המקומות בהם היה המשכן ובפרט למעמדה של שילה.